

Anna Supruniuk

40 lat nieobecności : Jerzy Alexandrowicz (1886-1970)

Archiwum Emigracji : studia, szkice, dokumenty 1-2 (12-13), 317-319

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSPOMNIENIA – BIOGRAFIE

**40 LAT NIEOBECNOŚCI
JERZY ALEXANDROWICZ (1886–1970)**

Jerzy Stanisław Alexandrowicz urodził się 2 sierpnia 1886 roku w Stoczkach (powiat opoczyński) jako syn Bronisława Alexandrowicza i Wiktorii ze Stankiewiczów. Pochodził z rodziny, która położyła duże zasługi dla kultury polskiej, nauki i życia społecznego. Dziad — Jerzy Alexandrowicz był m.in. profesorem botaniki w Szkole Głównej i Uniwersytecie Warszawskim, dyrektorem Ogrodu Pomologicznego, organizatorem pierwszej na ziemiach polskich Szkoły Ogrodniczej oraz założycielem i prezesem Towarzystwa Ogrodniczego. W roku 1904 po ukończeniu IV Gimnazjum w Warszawie Jerzy Alexandrowicz rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. Za uczestnictwo w 1905 roku w strajku szkolnym został relegowany z uczelni i zmuszony do opuszczenia Królestwa Polskiego. Jak wielu Polaków wyjechał wówczas do Szwajcarii i na Uniwersytecie w Zurychu kontynuował studia przyrodnicze u znakomitego zoologa — profesora Arnolda Langa. W 1909 roku Alexandrowicz uzyskał stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Zur Kenntnis des sympathischen Nervensystems der Crustaceen*, w której ogłosił swoje badania dotyczące współczulnego układu nerwowego skorupiaków. Po ukończeniu studiów przyrodniczych, kontynuował naukę na wydziałach medycznych uniwersytetów w Monachium, Heidelbergu, Paryżu oraz Jenie, gdzie w 1913 roku na tamtejszym uniwersytecie uzyskał tytuł doktora w zakresie nauk medycznych na podstawie pracy *Zur Kenntnis der Cellulose und des Cellulose-lösenden Fermentes im Hepatopancreassaft der Schnecke (Helix pomatia)*. W roku 1913 podczas wojny bałkańskiej przez trzy miesiące pracował jako chirurg wojskowy na oddziale chirurgicznym w szpitalu w Belgradzie. Tuż przed wybuchem I wojny światowej został asystentem prof. Kazimierza Kostaneckiego w Zakładzie Anatomii Opisowej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Równocześnie pracował jako docent anatomii artystycznej w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Na początku wojny, w sierpniu 1914 roku wstąpił do Legionów Polskich. Na przełomie 1914 i 1915 — przez osiem miesięcy — pracował w Pradze jako lekarz szpitala kwarantannowego. W roku 1918 został zastępcą szefa Sekcji Sanitarnej Komitetu Biskupiego w Krakowie i kierownikiem Kolumny Epidemicznej, gdzie pra-

cował do 1919 roku. Jesienią tego roku został powołany na organizatora i kierownika Zakładu Anatomii Opisowej nowotworzonego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w charakterze zastępcy profesora. Podczas wojny polsko-sowieckiej był lekarzem naczelnym 211. pułku ułanów i — z upoważnienia rektora USB — administratorem majątku Uniwersytetu Wileńskiego. W 1921 roku już jako profesor nadzwyczajny, Alexandrowicz objął Katedrę Histologii i Embriologii Szczegółowej na USB. W czasie dziesięciu lat pracy na Uniwersytecie Wileńskim opublikował szereg prac z zakresu układu nerwowego bezkręgowców. W 1929 roku już jako profesor zwyczajny opuścił Wilno i przeniósł się na Akademię Medycyny Weterynaryjnej do Lwowa, gdzie w 1931 roku objął kierownictwo Zakładu Histologii i Embriologii. W 1933 roku został prorektorem tej uczelni, a w latach 1936–1937 pełnił funkcję jej rektora. W listopadzie 1937 roku otrzymał stanowisko dyrektora departamentu nauki i szkolnictwa wyższego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a następnie urząd podsekretarza stanu w tym Ministerstwie. W 1938 roku na znak protestu, przeciwko atakom władz na postępowych profesorów i młodzież akademicką, zrezygnował z pracy w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i wrócił do pracy naukowej. Na przełomie 1938/1939 roku kilka miesięcy spędził w Stacji Zoologicznej w Neapolu, gdzie prowadził badania naukowe.

W 1939 roku po wybuchu II wojny światowej został zmobilizowany jako lekarz wojskowy i wkrótce potem internowany w kilku obozach na Litwie Kowieńskiej. W lipcu 1940 roku — wraz z innymi oficerami polskimi — został wywieziony do Związku Sowieckiego. Przez 14 miesięcy przebywał w obozach w: Kozielsku, Juchnowie, Murmańsku, Ponoj, Archangielsku i Susdału. Należał do grona nielicznych, którzy je przeżyli, a wydarzenia z tego okresu wpłynęły na jego późniejszą decyzję, dotyczącą niepowracania po wojnie do komunistycznej Polski. Wiosną 1941 roku, na mocy rozkazu Berii, internowani z obozów kozielskiego i juchnowskiego wywiezieni zostali za krąg polarny, do obozu pracy Ponoj w obwodzie murmańskim. W końcu lipca 1941 roku jeńców z obozu w Archangielsku wywieziono przez Wołogdę, Jarosław, Środę, Iwanowo do Włodzimierza, skąd pieszo zostali wysłani do odległego o 35 kilometrów obozu w Suzdału. Tam dowiedzieli się o podpisanym 30 lipca 1941 roku układzie Sikorski–Majski. We wrześniu tego roku Jerzy Alexandrowicz wstąpił do Polskich Sił Zbrojnych tworzonych w ZSSR pod dowództwem generała Władysława Andersa. W wojsku zajmował kolejno stanowiska szefa sanitarnego dywizji, lekarza naczelnego pułku oraz szefa wydziału oświaty w randze pułkownika. W roku 1942 pełnił funkcję kierownika Referatu do Spraw Młodzieży w Jangi-Julu w Rosji. W końcu października tego roku został referentem Szkół Junackich w 1. Oddziale Sztabu, następnie w dowództwie Bazy Etapów i w dowództwie Armii Polskiej na Wschodzie. W lutym 1943 roku został szefem Wydziału Oświaty APW, a w październiku 1944 roku szefem Wydziału Oświaty 2. Korpusu. Organizował, i zależnie od warunków, w jakich znalazły się oddziały, reorganizował szkoły junackie i szkoły młodszych ochotniczek, wyznaczał ich dowódców i nadzorował pracę. Wraz z 2. Korpusem przeszedł cały szlak bojowy przez Iran, Irak, Palestynę, Egipt, Włochy do Anglii.

Po zakończeniu wojny i przyjeździe 2. Korpusu do Anglii Alexandrowicz nie przystąpił do Polskiego Korpusu Przynależności i Rozmieszczenia. W latach 1945–1948 za odmowę oddania się do dyspozycji władz brytyjskich (odmówił wcielenia do armii angielskiej) został odesłany do specjalnego obozu dla „opornych” (Recalcitrants) w Casteltown koło Thurso w Szkocji. We wspomnianym obozie przebywali żołnierze, którzy domagali się wypełnienia ustaleń wynikających z procedury demobilizacyjnej. Swoją deklarację Alexandrowicz podpisał dopiero w 1948 roku, a kilka miesięcy póź-

niej został skreślony z ewidencji Polskiej Armii na Zachodzie. Po demobilizacji podjął pracę w charakterze robotnika rolnego na fermie w Hertfordshire. Wkrótce okazało się, że praca ta była za ciężka dla 63-letniego uczonego. Odnowił wówczas stosunki ze swoimi dawnymi przyjaciółmi, rodziną Dohrnów z Neapolu, dzięki ich protekcji otrzymał pracę ogrodnika w zakładzie zoologii w Cambridge. W roku 1949 przeniósł się do Stacji Morskiej w Plymouth, gdzie tymczasowo dostał stanowisko pracownika technicznego, do którego obowiązków należała opieka nad mikroskopami i materiałem histologicznym. Niedługo potem otrzymał w Plymouth specjalny etat w zespole pracowników naukowych.

W Plymouth pozostał do końca życia, pomimo że w 1957 roku „złożył urząd” i przeszedł na emeryturę. W Stacji utrzymywał się dzięki stypendium, które otrzymywał od Royal Society. Zmarł 28 października 1970 roku w Plymouth. W miesiąc później, 28 listopada w kościele polskim Brompton Oratory w Londynie odprawiono nabożeństwo żałobne, które zgromadziło wielu jego przyjaciół. Zwłoki spopielono w krematorium w Plymouth, a prochy po uroczystościach żałobnych w kościele Brompton przewieziono do Polski i 12 grudnia 1970 roku złożono w grobie rodzinnym na Powązkach w Warszawie. 30 czerwca 2009 roku postanowieniem Prezydenta RP „za wybitne zasługi w propagowaniu wiedzy o wspólnym dziedzictwie historycznym narodów tworzących Rzeczpospolitą Obojga Narodów” został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Jerzy Alexandrowicz był wybitnym znawcą układu nerwowego bezkręgowców. Zajmował się także neurofizjologią porównawczą. Zainicjował w Polsce badania anatomoporównawcze nad unerwieniem serca u bezkręgowców, prowadził także pionierskie badania nad akomodacją oka u głowonogów. Ogłosił 39 prac, w ostatnim okresie życia przygotował dwie naukowe publikacje, z których jedna ukazała się po już po jego śmierci w „Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom”. Był członkiem wielu towarzystw naukowych, w tym m.in. Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Polskiej Akademii Umiejętności czy Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie (PTNO).

Anna Supruniuk (Toruń)

MOJE SPOTKANIE Z PROFESOREM JERZYM S. ALEXANDROWICZEM W PLYMOUTH*

Z prof. Alexandrowiczem zetknąłem się we wrześniu 1966 roku w Plymouth w Anglii, gdzie przebywałem przez rok jako stypendysta British Council w laboratorium Marine Biological Association. Natychmiast po przyjeździe dowiedziałem się, że w laboratorium pracuje jeszcze jeden Polak, dr Alex, mieszkający tu stale, do którego

* Wspomnienie zamieszczamy za zgodą autora, Wiesława Makarewicza, byłego rektora Uniwersytetu Medycznego w Gdańsku, drukowane w „Folia Morphologica” (1971 R. XXX nr 3, s. 331–332), poprawione i uzupełnione dla potrzeb niniejszego wydania.